

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusculanums Forlag
København 2022

Danmarks Stednavne 100 år

Navnestudier
udgivet af Arkiv for Navneforskning
Nr. 46

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Navnestudier nr. 46

Udgivet af Arkiv for Navneforskning
Københavns Universitet

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusculanums Forlag
København 2022

© 2022 Forfatterne og Arkiv for Navneforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner og virksomheder, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Grafisk tilrettelæggelse: Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen.

Alle artikler i bogen er fagfællebedømt.

Bogen er udgivet elektronisk hos Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab samt hos Museum Tusculanums Forlag.

ISBN: 978-87-635-4707-9

ISSN: 0470-5165

I kommission hos
Museum Tusculanums Forlag
Rådhusvej 19
2920 Charlottenlund
www.mtp.dk

Forsideillustration:

Udsnit af kort over Samsø (*Samos Baltica vulgo Samsöe*) tegnet af Diderich Christian Fester i 1763 og udgivet i Erich Pontoppidans *Den Danske Atlas* bind II fra 1764. Mens stednavne i selve tekstafsnittene af atlasset er excerperet og gengivet i *Danmarks Stednavne 1: Samsøs Stednavne*, så er navneformerne på atlassets tilknyttede Samsø-kort ikke medtaget i bindet. © Det Kgl. Bibliotek.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
RIKKE STEENHOLT OLESEN	
Individ og kollektiv – At løfte <i>Danmarks Stednavne</i>	9
JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN	
DS 1: <i>Samsøs Stednavne</i> – 100 år efter	31
BENT JØRGENSEN	
Huller i osten. Om mangler i <i>Samsøs Stednavne</i>	51
GILLIAN FELLOWS-JENSEN	
Onsbjerg on Samsø and Roseberry Topping in Yorkshire	59
BIRGIT EGGERT	
<i>Samsø</i> og andre navne på store jyske øer	69
LARS-JAKOB HARDING KÆLLERØD	
<i>Bødker, Klejs og Pedersen</i> . Om brugen af mellemnavne på Samsø i det 18. og 19. århundrede	79
MARTIN SEJER DANIELSEN	
Stedse og i over 20 år kendt under tilnavnet <i>Fabricius</i>	113
MICHAEL LERCHE NIELSEN	
<i>Kornmaaler</i> og andre samsiske efternavne	139
SUSANNE VOGT	
Iver Ellung (1757–1820) – geografisk-økonomisk landinspektør og antikvar. Mere end bare stednavne	153
BENTE HOLMBERG	
<i>Snekke</i> -navne nok engang	179
SOFIE LAURINE ALBRIS & ANDERS PIHL	
Bornholms førkristne landskab og bebyggelse. Nogle ekstralingvistiske perspektiver på <i>Danmarks Stednavne 10</i>	199
PEDER GAMMELTOFT	
Viden og vanvid – om stednavneværker i digital form	249
BIRGIT EGGERT	
<i>Danmarks Stednavne</i> – en bibliografi	261

Kornmaaler og andre samsiske efternavne

MICHAEL LERCHE NIELSEN

På en cykelferie til Samsø og Østjylland i sommeren 2020 stødte jeg i udkanten af Nordby på vejskiltet *Chr. Kornmaalersvej* (figur 1). Det blev mit første møde med en særpræget samsisk efternavnetradition, og det gav efterfølgende anledning til dette korte indblik i øens særegne navneskik.

Figur 1. Vej i Nordby på Samsø opkaldt efter Christian Kornmaaler 1902–1979. Han var sognerådsformand i Nordby i perioden 1957–1962 og lokalhistorisk engageret. Det er i den sidstnævnte egenskab, at vejen er opkaldt efter ham. Foto af forfatteren.

At *Kornmaaler* skulle være et dansk efternavn var ukendt for mig, og det er formentlig også overraskende for den gennemsnitlige, danske sprogbruger. Og dog var der ifølge Danmarks Statistik 40 danskere ud af knap 5,85 millioner indbyggere, der bar navnet i 2022, hvilket betyder, at

efternavnet ikke er så sjældent endda.¹ Ifølge *Ordbog over det danske sprog* er ‘kornmåler’ en forældet betegnelse for “en af magistraten ansat person (maaler og vejer), der foretog maaling af korn”. Kornmålerembedet oprettedes omkring år 1700 for at kontrollere kornets kvalitet og vandindhold. Den statslige kornkontrol er sidenhen fortsat under andre former, og erhvervsbetegnelsen kornmåler er i nutiden gået i glemmebogen.

Det er i sig selv ikke spor overraskende, at erhvervsbetegnelser optræder som efternavne i Danmark. Det gælder navne som fx *Møller* (29.481 i 2022), *Bager* (1.037), *Smed* (926), *Klokker* (125) og *Suder* (af latin *sutor* ‘skomager’, 54 i 2022). *Møller* er ifølge Danmarks Statistik det eneste ikke-sen-navn på top-20 listen over efternavne i 2022, om end kun på 19. pladsen.

Erhvervsbetegnende efternavne er vel belyst i litteraturen, fx Hornby (1978: 80) og Søndergaard (2000: 20), som begge bygger videre på ældre værker, fx Steenstrup (1918: 70). Fælles for disse fremstillinger er, at hovedvægten er lagt på de middelalderlige håndværker- og erhvervsbetegnelser, hvoraf nogle går tilbage til fællesnordisk tid, mens langt hovedparten er indlånt fra middelnedertysk eller højtysk igennem middelalderen og tidligmoderne tid. Georg Søndergård nævner *Bødker* ‘tøndemager’, *Grøper* ‘grydestøber’, *Hutfilter* ‘hattemager’, *Karver* ‘billedskærer’, *Knokkenhouwer* ‘slagter’, *Netler* ‘nålemager’, *Over-skærer* ‘tilskærer’, *Skiller* ‘skjoldmager’, *Sverdfeger* ‘sværd-polerer’, *Tensnider* ‘tenskerer’, *Wegener* ‘vognmager’ og *Velhauer* ‘hjulmager’. Disse navne – ofte med højtyske stavemåder så som *Holcher*, *Krüger*, *Müller*, *Schäffer*, *Schneider*, *Schröder*, *Schultz*, *Schäffer*, *Wagner* osv. – udgør som nævnt en numerisk stor gruppe af de danske efternavne.

Tyske erhvervsbetegnelser var i udgangspunktet knyttet til byborgerskabet, nemlig til de personer, der i kraft af optagelse i håndværkerlav eller senere i kraft af et næringsbrev drev erhvervene aktivt. De tyske erhvervsbetegnelser kunne også betegne forvaltere og andre ansatte på større godser og herregårde. Heroverfor har de dansksprogede erhvervsbetegnelser som fx *Drejer*, *Bødker*, *Møller* og *Smed* haft en bredere anvendelse i landdistrikterne, som det fx fremgår af de bevarede

¹ Talangivelserne fra Danmarks Statistik her og i det følgende er hentet maj 2022 på <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/borgere/navne/HvorMange>. Statistikken omfatter kun efternavne og ikke eventuelle mellemnavne, og tilsvarende er der for fornavnenes vedkommende kun medtaget første fornavn.

marknavne fra tidligmoderne og nyere tid, simpelthen fordi de repræsenterede de erhverv, som blev bedrevet lokalt i landsbyerne.

Den her skitserede opsplitning mellem tyske og hjemlige erhvervsbetegnelser er imidlertid en efterrationalisering. Frem til 1864 var en stor andel af kongens undersåtter tysktalende, og indvandringen sydfra var uhyre vigtig for industrialiseringen, opbygningen af militær-væsenet, embedsstanden osv. Mange af de indvandrede tyskere medbragte nedarvede erhvervsbetegnende efternavne, men det indebærer ikke nødvendigvis, at de har udøvet disse erhverv i Danmark.

Samsøs specielle efternavne

Præsentationen af den specielle efternavneskik på Samsø kan med fordel tage udgangspunkt i John Roth Andersens firbindsværk *Gamle Samsø Billeder. Minder fra en svunden tid*, som udkom i 1983–1986. Roth Andersen skriver i bind 1 (1983) side 7–10:

Samsingerne har fra gammel tid haft forkærlighed for at give folk tilnavne, der karakteriserede deres erhverv. Navnene er imidlertid blevet hængende ved deres efterkommere, selvom mange med tiden er gået over i et helt andet erhverv [...]. Navne som Bager, Bonde, Bødker, Drejer, Farver, Fisker, Hjulmand, Kjeldmand, Kræmmer, Mahler, Møller, Skrædder, Smed og Snedker er stadig gode gamle slægtsnavne, som findes på øen. Endnu finder man også spor af embedsmæssige bestillinger, som har sat sig spor i navngivningen på Samsø, nemlig navne som Degn, Foged, Kornmåler, Ladefoged, Præst og Reber.

Det hedder senere sammesteds:

Selv om der endnu er bevaret mange navne med erhvervs-tilknytning på Samsø, så fandtes der dog tidligere betydeligt flere af disse navne på øen. Af navne, der i dag er helt forsvundet fra øen, kan således nævnes: Adel, Bendrejer, Bildthugger, Bisp, Borgmester, Brygger, Buntmager, Færgemand, Glar, Glarmester, Greve, Herredsfoged, Husar, Klokke, Knægt, Kro, Kromand, Kusk, Kikkerhus, Mester, Murmand, Rebslager, Remsnider, Ridefoged, Rytter, Skinder, Skipper, Skolemester, Skomager, Skytte, Skriver, Spillemand, Spinder,

Stenhugger, Stolemager, Stormager, Strandrider, Styrmand,
Suder, Tolder, Tærsker, Vægter, Wiseter, Wisser og Wæver.

Mange af disse erhverv går historisk set langt tilbage, mens andre – ligesom *Kornmaaler* – peger mod det tidligmoderne, præ-industrielle samfund før ca. 1850. Pladsen tillader ikke en analyse af samtlige de navne, Roth Andersen nævner, men flere af dem, fx *Degn*, *Foged*, *Klokker* og *Wæver* har langt videre udbredelse i Danmark end blot Samsø. Andre af listens navne, fx *Skolemester*, *Stolemager* og *Spillemand*, er almindelige appellativer i dansk og landsdækkende erhvervsbetegnelser fra “de gode gamle dage”, men ligesom *Kornmaaler* “ukendte” som efternavne. Spørgsmålet er derfor, hvorfor disse erhvervsbetegnende navne udelukkende eller altovervejende er taget i brug som efternavne på Samsø?

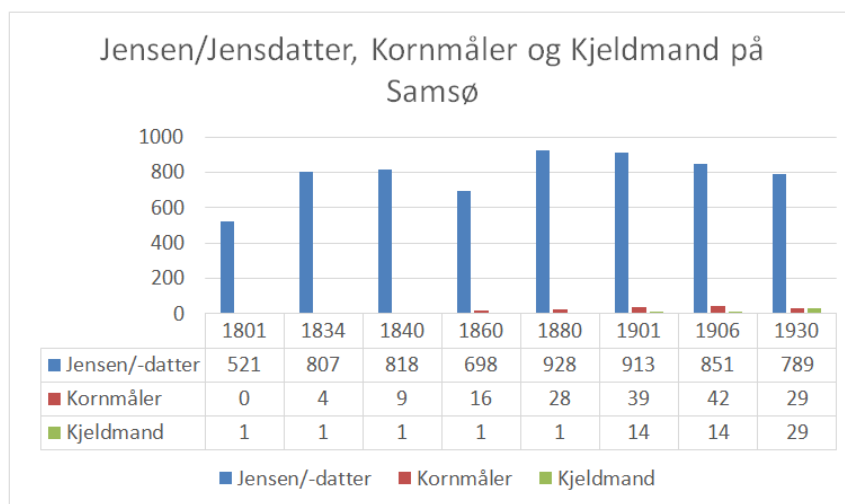
Case-study: *Kornmaaler* og *Kjeldmand*

For at belyse baggrunden for den specielle navneskik er det nødvendigt, at se nærmere på deres udbredelse igennem tid. Ved siden af *Kornmaaler* har jeg valgt at kigge på efternavnet *Kjeldmand*, der iflg. ODS er den jyske betegnelse for en brøndgraver. Jeg har søgt på navnene og forskellige stavevarianter i de digitaliserede folketællinger fra slutningen af 1787 og frem, som er samlet i internetressourcen Dansk Demografisk Database.

De enkelte navne fra denne gruppe har tilsyneladende aldrig været særligt udbredte på Samsø, selv om de af samsingerne selv er opfattet som særegne for øen. For at belyse spørgsmålet om navnegruppens opkomst og spredning, har jeg valgt at søge efter navnene i de digitalt søgbare folketællinger fra 1787 og frem til 1930. De sporadiske forekomster kan sammenholdes med forekomsterne af patronymet *Jensen/Jensdatter*, som i løbet af perioden bliver et “fast slægtsnavn”, og som samtidig er det almindeligste efternavn i Danmark i den undersøgte periode. Samsøs befolkningstal udgjorde i 1925 7.295 personer, og sammenholdt med folketællingen fra øen i 1921 svarede andelen af personer med navnet *Jensen* (samt en *Jensdatter*), i alt 759 personer, til ca. 10,5 % af den samlede befolkning. I tabel 1 ses antallet af navnebærere af de tre efternavne i samsiske folketællinger.

KORNMAALER OG ANDRE SAMSSISKE EFTERNAVNE

Tabel 1: Oversigt over forekomsten af navnene *Kornmaaler*, *Kjeldmand* samt *Jensen/Jensdatter* på Samsø i folketællingerne fra 1787 til 1930. Jensen/Jensdatter er medtaget, fordi de udgør ca. 10 % af den samlede befolkning.

Der er en række reservationer, som man må tage i forhold til udnyttelsen af navnestoffet fra folketællingerne i Dansk Demografisk Database (DDD). Rækken af folketællinger og kirkebøger er indtastet af frivillige over en lang årrække ud fra justerede retningslinjer undervejs. Alene folketællingen 1801, der omfatter knap 1.000.000 danskere, er indtastet ved hjælp af 230 frivillige bidragsydere. En nærmere redegørelse for indtastningsprojektet er givet af Nanna Floor Clausen (2001), og flere publikationer vil kunne findes på hjemmesidens menupunkt for publikationer.

Læsbarheden af den gotiske håndskrift i de enkelte kilder og i nogle tilfælde den fysiske bevaringstilstand veksler stærkt og ligeledes de fotografiske skanninger, der ligger til grund for indtastningerne. På trods af korrekturlæsning kan det ikke undgås, at folketællingernes personnavne i en del tilfælde er læst forkert, formentlig i særlig grad når det drejer sig om meget sjældne og usædvanlige personnavne, der har lighed med mere almindelige navne(former).

Dette ændrer ikke på, at DDD giver unikke muligheder for at undersøge den ældre danske navnebrug. Man skal blot være opmærksom på, at databasens oplysninger, særligt når det gælder sjældne navne bør sammenholdes med de originale folketællinger og evt. suppleres med andre kilder så som kirkebøger samt skøde- og panteprotokoller. Man

må, som jeg skal vise, også være opmærksom på, at man skal søge på forskellige stavemåder af navnene. De skiftende skrivemåder problematiserer vores forudfattede formodning om eksistensen af entydige og korrekte navneformer som påpeget af Birgit Eggert (2017). Som illustration af de varierende stavemåder af samme navn kan *Kjeldmand* tjene som eksempel. De få belæg på navnet dækker over et fåtal personer med navnet, der optræder i flere folketællinger i deres livsforløb: Folketællingen 1801 har *Kieldmand* (1 forekomst), 1834 *Kjeldmand* (1), 1840 *Kjelmann* (1), 1860 *Kjeldmand* (1), 1880 *Kjelmann* (1) og *Kjelmand* (1), 1901 *Kjelmand* (5), og 1906 *Kjelmann* (8). Navnet staves således på fem forskellige måder i otte kilder.

Udtræk fra DDD: Holbæk

3 poster fundet

Navn: **Jens Jørgensen (Glarmester)** Alder: **38** Civilstand: **Gift**
Erhverv: **Deres Søn**

Fam.nr: **5** Matr.nr: **en Gaard** Stednavn: **Langemark Bye**
Sogn: **Besser** Kilde: **FT-1834** KIPnr: **B4864** Lbnr: **539**

VIS DOK.

VIS ALLE FELTER

Navn: **Jens Jørgensen [Glarmester]** Alder: **44** Civilstand: **Gift**
Erhverv: **Gaardmand**

Fam.nr: **107** Matr.nr: **23, en Gaard** Stednavn: **Langemark Bye**
Sogn: **Besser** Kilde: **FT-1840** KIPnr: **B4869** Lbnr: **593**

VIS DOK.

VIS ALLE FELTER

Navn: **Jens Jørgensen (Glarmester)** Alder: **64** Civilstand: **Gift**
Husstandsstilling: **Gaardmand, Huusfader** Fødested: **I Sognet**

Fam.nr: **54** Matr.nr: **Gaard** Stednavn: **Langemark**
Sogn: **Besser** Kilde: **FT-1860** KIPnr: **B4879** Lbnr: **820**

VIS DOK.

VIS ALLE FELTER

20

Byernes eller Stedernes Navne, med Anførelse af Gaarde, Huse o. s. v.	Samtlige Personers Navne i hver Gaard, hvert Hus o. s. v.	Enhver Persones Alder, det ledende Årers Aar beregnet.	Gift, Ugift, Enkemand eller Enke.	Personernes Titel, Embede, Forretning, Haandværk, Næringsvei, Stilling i Familien eller hvad de leve af.
3. Gaard	Jørgen Skovmester	67	gift	Gaardmand.
	Dorte Skovmesterdatter	73	gift	Jens hustru
	Jens Jørgensen	38	gift	Dans. Søn
	Anne Skovmesterdatter	27	gift	Jens hustru
	Dorte Jørgensdatter	8	ugift	Dans. Datter.
	Jørgen Andersen	24	} ugift	Fjendfjeld.
	Lars Christen Skovmester	18		
	Marianne Skovmesterdatter	19		

Figur 2. Screenshot fra Dansk Demografisk Database (modstående side) samt udsnit fra folketællingen 1834 (ovenfor; foto Rigsarkivet), som viser brugen af forskellige parenteser i forbindelse med (til)navnet Glarmester. Hverken i 1834 eller de følgende folketællinger er Glarmester skrevet ved Jens Jørgensens navn, der her følger som nummer tre umiddelbart efter forældrene.

Et vigtigt problem i forhold til navneforskerens anvendelse af Dansk Demografisk Database er, at man ikke altid kan regne med pålideligheden af de hits man får. Mange af de frivillige indtastere har haft genealogiske interesser i forhold til personidentifikation, og det betyder, at de navne, personen senere er kendt under, kan være tilføjet i blød parentes (...) eller skarp parentes [...], uden at navnene faktisk står i kilden, se eksemplet i figur 2. Besværligt nok forekommer der faktisk også navne sat i parentes i nogle folketællinger, og problemet løses således ikke ved at se bort fra parenteser i de hits, søgningen giver.

En generel problematik er også, hvorledes navnene er registreret i den enkelte folketælling. Eksemplet er her *Skolemester*, hvor en seksårig dreng ifølge folketællingen 1840 for Besser by benævnes Jens Skolemester Jensen, mens han i 1845 omtales som Jens Skolemester, jf. figur 3. Faderen omtales skiftevis *Jens Stjerne* og *Jens Jensen Stjerne*. Navnet *Skolemester* regnes kun i 1845 med som efternavn i database-søgningen, mens omvendt patronymet er udeladt i 1845. Denne type variation er en velkendt som fremhævet af Birgit Eggert (2017).

Udtræk fra DDD: Holbæk

2 poster fundet

Navn: **Jens Skolemester Jensen** Alder: **6** Civilstand: **Ugift**
Erhverv: **Deres Børn**

Fam.nr: **24** Matr.nr: **et Huus** Stednavn: **Besser Bye**
Sogn: **Besser** Kilde: **FT-1840** KIPnr: **B4869** Lbnr: **137**

VIS DOK.

VIS ALLE FELTER

Navn: **Jens Skolemester** Alder: **11** Civilstand: **Ugift**
Erhverv: **Deres Barn** Fødested: **Her i Sognet**

Fam.nr: **46** Matr.nr: **Et Huus** Stednavn: **Besser**
Sogn: **Besser** Kilde: **FT-1845** KIPnr: **B4424** Lbnr: **908**

VIS DOK.

VIS ALLE FELTER

Figur 3. Screenshot fra Danske Demografisk Database med posterne for drengen Jens Skolemester (Jensen). Jens er opkaldt efter sin bedstefar, idet der ikke er andre i husstanden, der bærer navnet Skolemester.

Diskussion af resultaterne

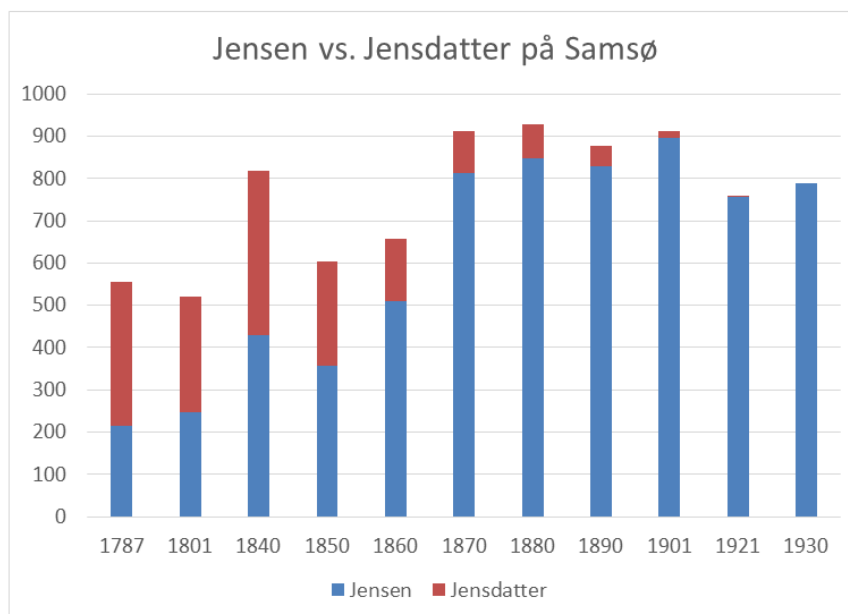
Navnet *Kornmaaler* dukker først op i folketællingen fra 1834. *Kornmaaler* bliver gradvis mere almindeligt fra 1834 frem mod år 1900. *Kjeldmand* findes i Folketællingen 1801 med ét belæg, men viser ellers samme udbredelsesmønster, dvs. at navnet først bliver mere almindeligt omkring år 1900.

Dette bekræfter for mig at se John Roth Andersens udsagn om, at *Kornmaaler*, *Kjeldmand* og lignende navne oprindeligt var folkelige tilnavne. Med Dåbsforordningen 1828 blev det pålagt landbefolkningen af tage faste slægtsnavne, og for nogle slægters vedkommende blev det altså disse erhvervsbetegnelser. Det er også karakteristisk for Samsø, at drengebørn blev opkaldt med bedstefædrenes tilnavne, fx *Skolemester* og

Kornmaaler eller efter navnet på bedstefædrenes gård. Birgit Eggert har vist noget tilsvarende i forbindelse med tilnavnet *Degn* fra Læsø (Eggert 2017). Selvom der har været skolemestre og kornmålere over hele landet, og man i daglig tale har brugt erhvervsbetegnelserne som tilnavne, synes det kun at være på Samsø, at disse tilnavne er blevet givet videre som opkaldelse efter bedstefædrene og siden er blevet til slægtsnavne. Opkaldelsesprincippet forklarer, hvorfor det udelukkende er drengebørn, der i de ældste kilder får disse navne.

Danmarks første navnelov fra 1904 tilskyndede befolkningen til i stedet for de stereotype navne på *-sen* at tage faste tilnavne som slægtsnavne (se også Danielsen 2022). Yderligere arkivstudier vil kunne kaste lys over disse navneskift, men det forekommer mig sandsynligt, at navnenes øgede frekvens hænger sammen med indførelsen af navneloven og de lange diskussioner, der lå forud. Man har ligefrem benævnt hele dette forløb for “navnesagen” (Pedersen 2001).

Tabel 2. Afviklingen af feminine patronymer *-datter* efter Dåbsforordningen 1828 eksemplificeret ved *Jensen* og *Jensdatter*. De absolutte tal for *Jensen/Jensdatter*: 1787 215/340 = 555; 1801 246/275 = 521; 1834 397/410 = 807; 1840 429/389 = 818; 1850 357/247 = 604; 1860 509/149 = 658; 1870 814/98 = 912; 1880 849/79 = 928; 1890 830/48 = 878; 1901 896/17 = 913; 1921 758/1 = 759; 1930 789/0 = 789.

Denne rent navnejuridiske forklaring tror jeg selv er den vigtigste, og man kan i den forbindelse pege på den anden, vigtig ændring, som blev søgt gennemført med Dåbsforordningen 1828, nemlig afskaffelsen af ægte patronymer til fordel for faste slægtsnavne, dvs. at patronymerne *Jensen* og *Jensdatter* blev til det faste slægtsnavn *Jensen*. Folketællingerne fra Samsø illustrerer denne udvikling. Fra 1850 daler andelen af samsinger ved navn *Jensdatter* drastisk til kun en forekomst i 1921 for siden helt at forsvinde, se tabel 2. På dette punkt stemmer Samsø godt overens med forholdene i landet som helhed. Ole Degn konkluderer på baggrund af et repræsentativt udsnit af kirkebøgerne, at afviklingen af feminine patronymer på *-datter* sker “mellem 1829 og 1852” (Degn 2001: 26). Efter man gik bort fra den direkte opkaldelse efter faderen med tilføjet *-søn/-datter* må man formode at kaldenavne og tilnavne kom til at spille en vigtigere rolle.

Fra John Roth Andersens liste over uddøde samsiske navne kan man i databasen *Danskernes Navne* 2005 genfinde enkeltbelæg på *Skolemester* og *Spillemand*. Navnet *Murmand*, dvs. ‘murer’, forekommer 14 gange – med overvægt i Østjylland. *Kromand* findes 136 gange i databasen, hvoraf de 76 er født i det østjyske. Navnet *Tærsker* er registreret 89 gange, men databasen afslører, at dette navn især er almindeligt på Lolland og Falster.

Enqueten *Oplysninger om dansk Navneskik 1898*

Forud for udarbejdelsen af Danmarks første navnelov, som blev vedtaget i 1904, blev der i 1898 foretaget en kortlægning af regionale navneskikke i Danmark. For Samsøs vedkommende er den fine formular udfyldt yderst kortfattet af birkedommer Poul Sveistrup, Tranebjerg. Materialet fra denne enquête ligger i dag relativt upåagtet i Arkiv for Navneforsknings kælderarkiv på Københavns Universitet.

Heldigvis ligger der foruden birkedommerens skemaer også en redegørelse udarbejdet af Fredrik Poulsen, der blev sendt til Axel Olrik som opfølgning på en opfordring i avisen Politiken den 4. august 1898. Den i nutiden lidet kendte historiker og folkemindeforsker Fredrik Poulsen (1865–1930) stammede fra Brundby på sydøen. Han er blevet kaldt Samsøs svar på Evald Tang Kristensen, og John Roth Andersen har givet en levende skildring af hans slægtsbaggrund og levned (bind 3, 1985: 6–27). En noget mere forbeholden vurdering er fremsat af Martin Sejer Danielsen (2017: 26).

Fredrik Poulsens optegnelser, som ikke tidligere har været kendt for samsøforskere, viser, hvorledes samsingerne langt frem i tiden beholdt et indviklet system af uformelle kaldenavne, herunder at personer blev omtalt ved deres erhverv. Med navneloven 1904 opfordres befolkningen til at erstatte deres stereotype *-sen*-navne med andre navne. Særligt opfordrede man befolkningen til at tage deres faste tilnavne som efternavne. Først herefter blev navne *Kornmaaler* for alvor etableret som efternavne, længe efter at kornmålerinstitutionen var nedlagt.

Optegnelsen af samsisk navneskik fra 1898 demonstrerer også det forhold, at kaldenavnene kunne veksle inden for samme slægt som følge af gamle opkaldelsestraditioner. Fredrik Poulsen nævner som eksempel *Jens Andersen* fra landsbyen Brundby, der i 1890 havde to sønner kaldet *Jørgen (Jensen) Sønder* og *Anders (Jensen) Rugård* – begge drenge var opkaldt efter bedstefædre på fædrene og mødrene side. Der var tale om navne som de ifølge Fredrik Poulsen “skriver sig ved, men ikke er døbt med”. Både den officielle og Fredrik Poulsens uopfordrede indberetning blev udnyttet i lovbetænkningen *Dansk Navneskik* (1899: 67–69). Eksemplet med Jens Andersens sønner omtales, uden at kilden er oplyst.

Men tilbage til navnet *Kornmaaler*. Danmarks Statistik oplyser, at der i 2022 er 40 personer med dette efternavn. Sammenholdt med, at *Danskernes Navne* medtager mange personer, der er døde fra 1967 og frem til 2005, må efternavnet siges at klare sig godt., og sammenholdt med 30 navnebærere i 1999 (Billesø 1999:90) har det oplevet en pæn stigning de senere år. Faktisk er *Kornmaaler* blandt de 10 % af de mest benyttede efternavne i Danmark, men det skal i den forbindelse nævnes, at hele 40 % af den danske efternavnebestand udgøres af navne, der kun bæres af en eller to personer, således som det fremgår af en udkørsel af samtlige danske efternavne fra 1994, som befinder sig på Arkiv for Navneforskning.

Det er så til gengæld et åbent spørgsmål, om tilknytningen til Samsø stadig er stærk? Svaret er lidt nedslående. Ifølge *Samsø Telefonnøgle 1979* var der da kun to samsinger ved navn *Kornmaaler*, der ejede en telefon på øen. I nutiden figurerer der 26 personer i Kraks telefonregister med efter- eller mellemnavnet *Kornmaaler*. Ikke én af dem bor i dag på Samsø, men er derimod godt repræsenteret i Aarhus og Vejle-egnen, i Nordvestsjælland og Storkøbenhavn. Dette skyldes givetvis af-folkningen af Samsø: Befolkningstallet toppede i 1925 med 7.295 indbyggere, mens det aktuelle befolkningstal fra 2021 er 3.724. Samfunds-mobiliteten har gjort, at samsiske navne som *Kornmaaler* er flyttet fra oprindelsesstedet og ud i hele Danmark.

Kilder og litteratur

- Billesø, Per (1999): *20.000 slægtsnavne i Danmark*, Værløse.
- Clausen, Nanna Floor (2001): Kildeindtastningsprojektet, i: Metode & Data. Dansk Data Arkiv 84, s. 22–29; <<http://ddd.dda.dk/md84.pdf>>.
- Danielsen, Martin Sejer (2017): *Mellem stednavne og Sagn. Relationen mellem stednavne og sagn på øen Samsø i teori og praksis*, København.
- Danielsen, Martin Sejer (2022): Stedse og i over 20 år kendt under tilnavnet Fabricius – Et studie af navneforandringer foretaget på Samsø i henhold til lov af 1. april 1905, i: *Danmarks Stednavne 100 år* (Navnestudier 46), red. J.G.G. Jakobsen, København, 113–138.
- Dansk Navneskik. Betænkning afgiven af den af Justitsministeriet den 4. Maj 1898 nedsatte Kommission ved Fredrik Nielsen, Axel Olrik og Johannes C.H.R. Steenstrup*, København 1899.
- Degn, Ole (2001): De danske efternavne på -sen. Landbefolkningens reaktioner på navnelovene af 1828 og 1856, i: *Personalhistorisk Tidsskrift* 121 (2001), s. 14–34.
- Eggert, Birgit (2017): Hvad er det rigtige navn? Eksempler på personnavnevariationer gennem 300 år, i: *Namn som kjelder. Rapport frå Den sekstande nordiske namneforsarkongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.-11. juni 2016* (NORNA-rapporter 96), red. T. Schmidt & I. Særheim, Uppsala, s. 59–71.
- Hornby, Rikard (1978): *Danske Personnavne*, København.
- Pedersen, Karl Peder (2001): Navnet, det er stadig Jensen. Om danske navneregler og om skiftende tiders muligheder for at skifte navn, i: *Personalhistorisk Tidsskrift* 121 (2001), s. 200–221.
- Roth Andersen, John (1983–1986): *Gamle Samsø Billeder. Minder fra en svunden tid*, 1-4, Hillerød.
- Steenstrup, Johannes (1918): *Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne*, København.
- Søndergård, Georg (2005): *Danske for- og efternavne*, Vanløse.

Internetressourcer

Dansk Demografisk Database (web-database) ved Rigsarkivet; <<https://www.sa.dk/da/brug-arkivet/ddd/>> [senest benyttet maj 2022].

Danskernes Navne 2005, (web-database) ved Arkiv for Navneforskning, Københavns Universitet; <<https://www.danskernesnavne.navne-forskning.ku.dk>> [besøgt februar 2022].

Hvor mange hedder (web-database), ved Danmarks Statistik; <<https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/navne/HvorMange>> [besøgt maj 2022].

Ordbog over det danske sprog, ODS, (web-database) ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab; <<https://ordnet.dk/ods/forside>> [senest benyttet maj 2022].

Utrykte arkivalier

Oplysninger om Navneskik 1898 (enquete i forbindelse med lovbetænkningen *Dansk Navneskik 1899*). Officiel indberetning ved birkedommer Poul Sveistrup om Samsø samt uopfordret indsendt redegørelse om Samsø fra Fredrik Poulsen. Arkiv for Navneforskning, Københavns Universitet.

Danske efternavne 1994. Udkørsel fra Danmarks Statistik sorteret efter hyppighed.

*Summary****Kornmaaler and other surnames on Samsø***

The name *Kornmaaler* belongs to a group of occupational bynames recorded in Samsø. A closer look at data from the Danish corpus of digitized censuses indicates that these names from beginning as informal bynames established themselves as surnames as a result of name regulations arising with the ordinance about names employed in christenings in 1828 which abandoned the patronymic name practice and later in the legislation regarding changes of names in 1904 where the

MICHAEL LERCHE NIELSEN

legislators encouraged the Danes to replace surnames in -sen with their bynames. In this connection an almost forgotten report on name practices on Samsø written by the folklorist Fredrik Poulsen (1865–1930) from 1898 sheds light on the highly complex patterns of naming after relatives on the island.